

Rosyjska gospodarka w roku 2022. Adaptacja i rosnący deficyt budżetu

Iwona Wiśniewska

Wyniki makroekonomiczne Rosji w 2022 r. okazały się znacznie lepsze, niż prognozowano rok temu – w pierwszych tygodniach po inwazji na Ukrainę. Niemniej w warunkach wojennych – przy dynamicznie zwiększających się wydatkach na armię, skali zachodzących zmian i znacznym zróżnicowaniu między sektorami – wskaźniki takie jak PKB coraz mniej mówią o realnej kondycji gospodarki, tym bardziej że rosną wątpliwości co do wiarygodności publikowanych wskaźników, a władze ograniczają dostęp do kolejnych danych statystycznych.

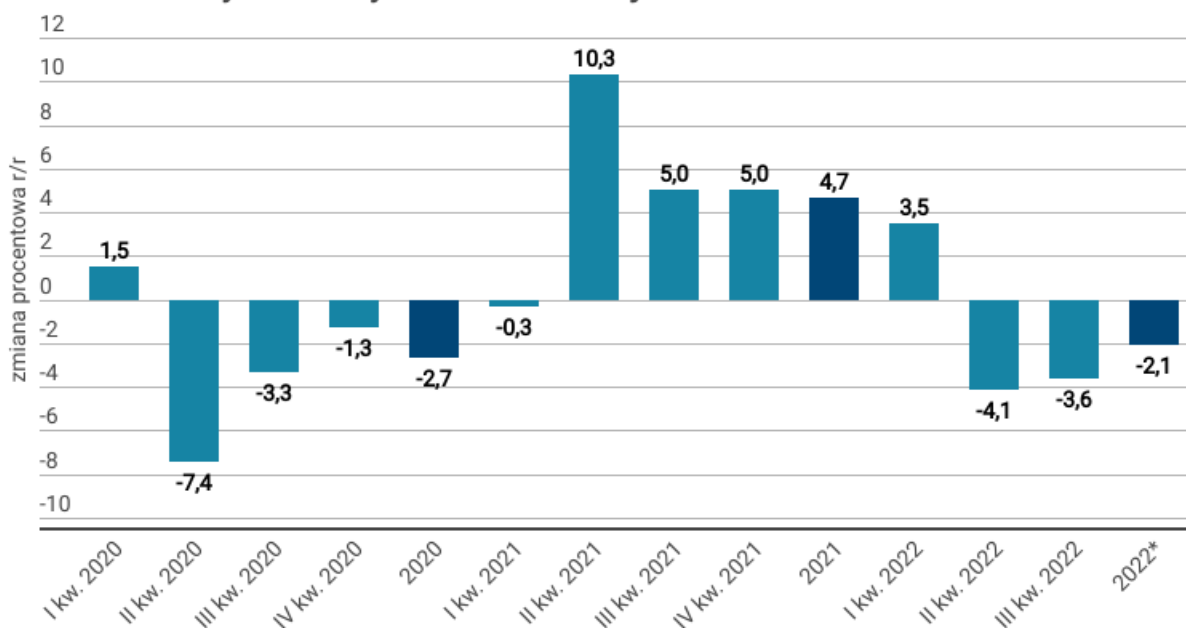
Niemalą wpływ na osiągnięte wyniki miały pierwsze miesiące 2022 r., kiedy rosyjskie firmy wygenerowały wysokie zyski. Sytuacja zaczęła się pogarszać wraz z przeprowadzoną jesienią mobilizacją, dalszą eskalacją działań wojennych i przede wszystkim ze zbliżającym się terminem wejścia w życie unijnych sankcji wobec rosyjskiego sektora naftowego (5 grudnia 2022 r.). Widoczne to było zwłaszcza w finansach publicznych. Rosnące wydatki na armię przyczyniły się do powstania dużego deficytu budżetowego. Co prawda Kreml nadal ma możliwości finansowania go, jednak spadające dochody, szczególnie naftowo-gazowe, stanowią coraz większe wyzwanie dla władz.

W ubiegłym roku zarówno rosyjski biznes, jak i tamtejsze społeczeństwo wykazały się sporym potencjałem adaptacyjnym, co znacznie ułatwiło stabilizowanie sytuacji gospodarczej w kraju. Rosnące represje i zagrożenie utraty majątków przez osoby spoza najbliższego otoczenia Kremla spowodowały, że rosyjski biznes nie tylko nie protestował przeciw wojnie i ponoszonym stratom, lecz także aktywnie włączył się w proces „transformacji technologicznej” (jak nazywa postępujący regres technologiczny w kraju szefowa Centralnego Banku Rosji, CBR) i dostosowywania się do nowych warunków. Miniony rok doprowadził do wzrostu obecności państwa w gospodarce i do umocnienia dotychczasowego modelu ekonomicznego: kapitalizmu państwowego wraz z wszystkimi jego patologiami, takimi jak korupcja, konsolidacja aktywów w rękach otoczenia prezydenta czy stronnictwo systemu sądowego.

Według wstępnych szacunków Rosstatu^[1] PKB Rosji w 2022 r. zmniejszył się o 2,1% (przed inwazją prognozowano wzrost w wysokości 3%). W pierwszych tygodniach agresji, na fali nakładanych przez Zachód zmasowanych sankcji, spodziewano się jednak, że rosyjska gospodarka może skurczyć się o nawet kilkanaście procent. Mimo wielu wątpliwości dotyczących jakości prezentowanych przez tamtejsze władze statystyk należy przyznać, że Rosji udało się uniknąć głębokich spadków, na co wpływ miało wiele czynników. Dla

przykładu Kreml zdołał ograniczyć negatywne konsekwencje (dewaluacja rubla i inflacja) sankcji finansowych nałożonych w pierwszych dniach po inwazji. Było to możliwe dzięki bardzo wysokim dochodom z eksportu surowców energetycznych (restrykcje wobec rosyjskiego eksportu były wdrażane z kilkumiesięcznym opóźnieniem) oraz działaniom CBR, który m.in. ograniczył wymienialność rubla. Za sprawą zgromadzonych zapasów i współpracy z pośrednikami z państw, które nie przyłączyły się do sankcji, rosyjskie firmy były zaś w stanie utrzymać produkcję mimo bojkotów korporacyjnych, odcięcia od importu i przerwania łańcuchów logistycznych. W efekcie Rosja zagłębiała się w kryzys stopniowo (najtrudniejsza sytuacja przypadła na przełom lat 2022 i 2023), ale wydłużyło się jego trwanie. Większość prognoz zakłada spadek rosyjskiego PKB także w bieżącym roku, m.in. Bank Światowy – na poziomie 3%, choć są też pozytywne przewidywania, np. MFW zapowiada 0,3-procentowy wzrost.

Wykres 1. Dynamika PKB Rosji w latach 2020–2022

* dane szacunkowe, danych za IV kw. jeszcze nie opublikowano

Ważnym czynnikiem wyhamowującym tempo spadku PKB były **dobre wyniki rolnictwa i budownictwa**. W 2022 r. wartość produkcji rolnej zwiększyła się o ponad 10%. Z pól zebrano 154 mln ton zbóż, tj. o 27% więcej niż rok wcześniej (z czego pszenicy 104 mln ton – wzrost o 37% r/r). Urodzaj oraz ograniczony eksport zbiorów w poprzednim sezonie rolnym (1 lipca 2021 r. – 30 czerwca 2022 r.), w którym za granicę wywieziono 38 mln ton zbóż (o 11 mln ton mniej niż rok wcześniej), spowodowały nadpodaż na wewnętrznym rynku i spadki cen. Możliwość eksportu surowca ma jedynie wąska grupa firm, w dużej mierze kontrolowanych przez kremlowską elitę. Ponadto państwo pobiera cło eksportowe, co zmniejsza konkurencyjność rosyjskiego zboża.

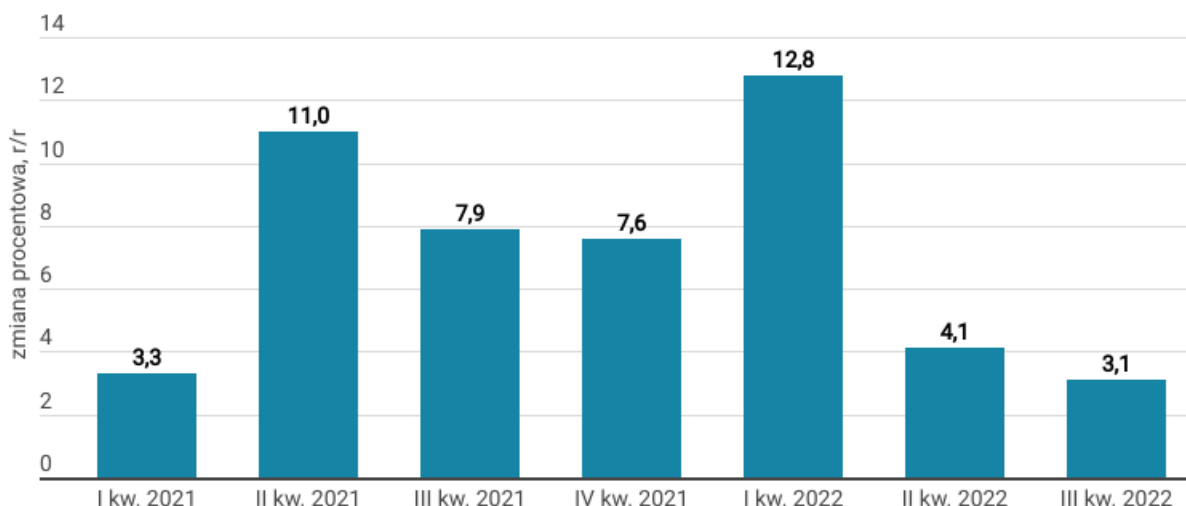
Dobre wyniki odnotowano także w budownictwie, choć dane te budzą sporo wątpliwości. W ubiegłym roku wartość prac w tym sektorze oficjalnie wzrosła o 5%. Do takiego rezultatu mocno przyczyniły się rządowe programy wsparcia, m.in. preferencyjne kredyty hipoteczne, renowacja starych domów mieszkalnych. Prawie 8% wszystkich prac budowlanych

sfinansowano ze środków państwowych. Od połowy roku notuje się jednak obniżenie aktywności w branży, co widać zwłaszcza w liczbie mieszkań oddanych do użytku – o ile w całym 2022 r. zaobserwowano w tym zakresie wzrost o 11% r/r, o tyle w grudniu nastąpił spadek o ponad 17% względem analogicznego miesiąca 2021 r. Ze wskaźnikami dynamicznego wzrostu kontrastują dane przedstawione m.in. przez Siewierstal (jeden z największych koncernów metalurgicznych Rosji), który poinformował o 4-procentowym spadku dostaw wyrobów metalowych dla sektora budowlanego. Wyniki branży mogły też zostać zawyżone przez zmiany prawne, m.in. rozszerzenie uproszczonej procedury odbioru technicznego budynków, w tym domów letniskowych, wybudowanych znacznie wcześniej.

Istotny wpływ na podtrzymanie produkcji w Rosji miało również znaczne (o ok. 5% PKB) **zwiększenie wydatków budżetowych** w 2022 r. Wątpliwe jest jednak, czy będą one w stanie wykreować długotrwały wzrost gospodarczy w państwie. Dotyczy to zwłaszcza nakładów na wojnę i inwestycji w proces substytucji importu (dotychczasowe doświadczenia pokazują, że towary produkowane w Rosji w ramach programów substytucji importu są zazwyczaj znacznie droższe i niższej jakości niż ich odpowiedniki z zagranicy).

Konieczne dostosowanie się do nowych warunków ekonomicznych, obejmujące m.in. zmianę dostawców i towarów, regres technologiczny czy tworzenie nowych łańcuchów logistycznych, przyczyniło się do tego, że mimo trwającego kryzysu gospodarczego rosyjski biznes wspierany przez państwo **zwiększał inwestycje**. W pierwszych dziewięciu miesiącach ub.r. (brak danych za czwarty kwartał) wzrosły one o prawie 6% r/r. Dla przykładu nakłady inwestycyjne Gazpromu podniosły się w 2022 r. o 100% r/r (do ponad 30 mld dolarów), co było związane z koniecznością rozszerzenia potencjału eksportowego na kierunku wschodnim (rozbudową gazociągu Siła Syberii prowadzącego do Chin i dalszym zagospodarowaniem złóż zasilających go) oraz gazyfikacją kraju.

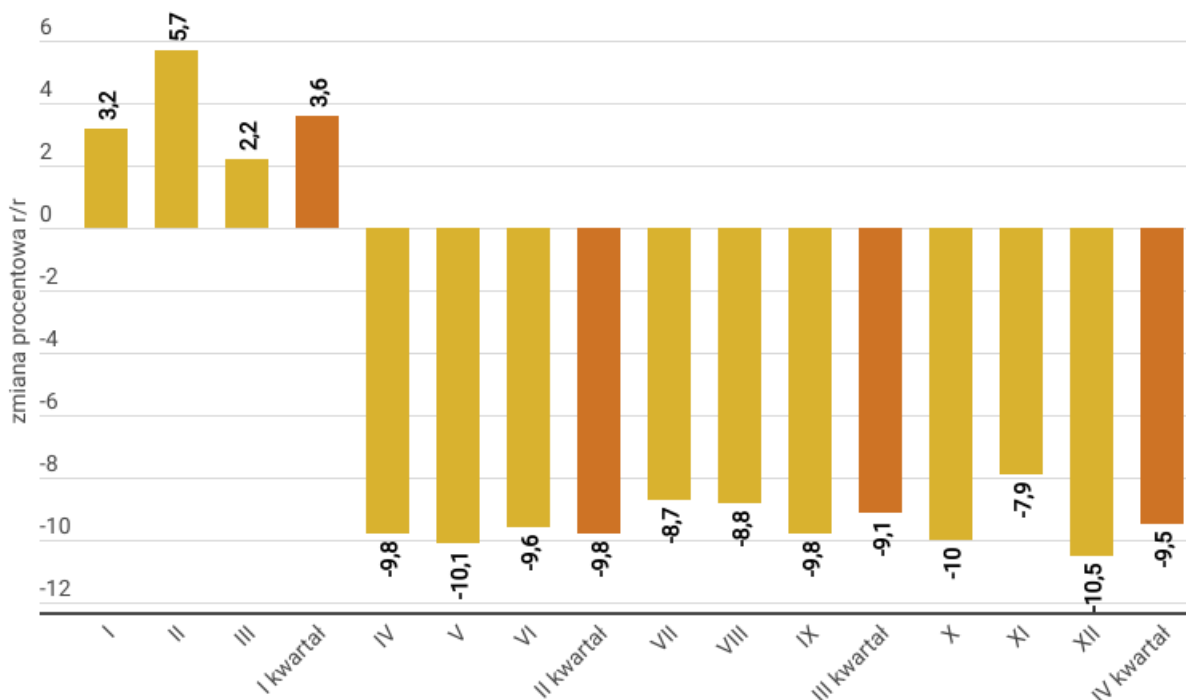
Wykres 2. Inwestycje w gospodarkę

Gospodarkę ciągnął w dół spadający **popyt konsumpcyjny**, który w 2022 r. skurczył się o ok. 4%. Znacznie zmniejszyły się obroty w handlu detalicznym (o ok. 7%). Przyczyniły się do tego: niejasna – powstrzymująca obywateli przed zakupami, zwłaszcza towarów

przemysłowych – perspektywa rozwoju sytuacji w kraju oraz migracja klasy średniej, która wcześniej była siłą napędową konsumpcji w dużych miastach. Ze względu na wzrost taryf społeczzeństwo zmuszone było zwiększyć nakłady na usługi (szczególnie na transport i opłaty komunalno-mieszkaniowe). Co ciekawe, wzrosły jednak obroty restauracji i barów, co mogło wynikać z tego, że wielu Rosjan zrezygnowało z wakacji poza granicami państwa.

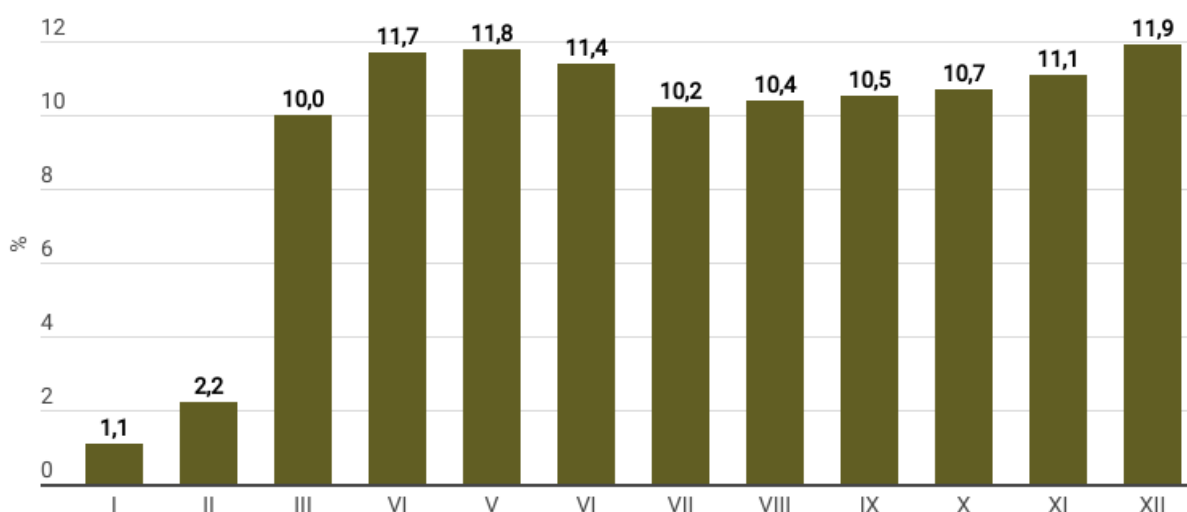
Wykres 3. Obroty handlu detalicznego w 2022 r.

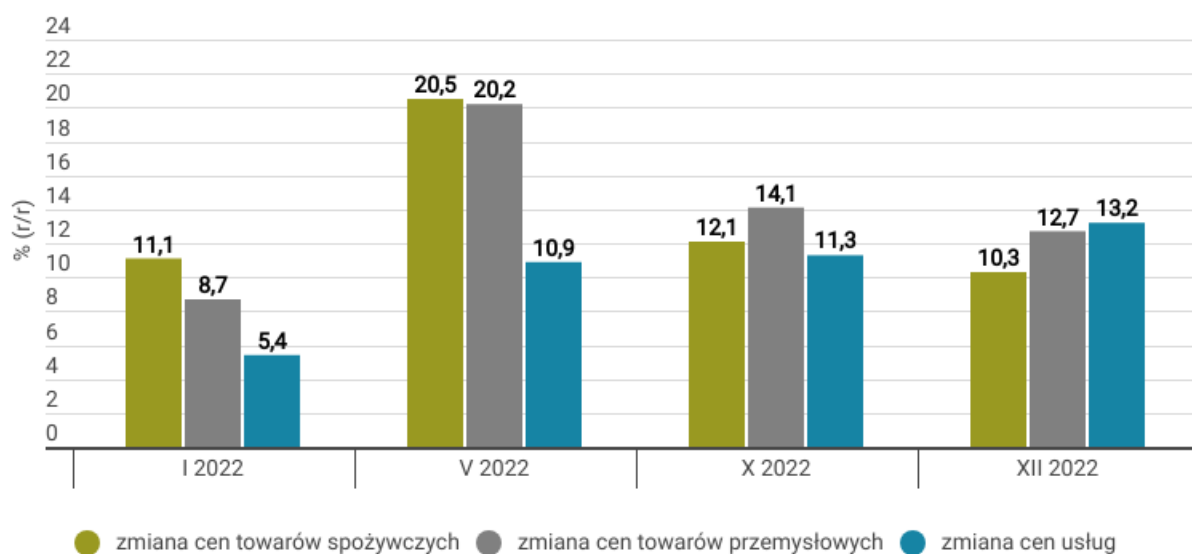
Ograniczony popyt oraz działania rosyjskich władz (m.in. podniesienie stóp procentowych i umocnienie rubla) przyczyniły się do **wyhamowania tempa inflacji**. Na koniec roku sięgnęła ona niespełna 12%. W ostatnich miesiącach 2022 r. ceny ponownie zaczęły jednak zwyżkować. CBR obawia się presji inflacyjnej, zwłaszcza na skutek dynamicznie rosnących wydatków budżetowych.

Najbardziej zwiększyły się ceny towarów przemysłowych, szczególnie tych importowanych lub produkowanych przy wykorzystaniu części z zagranicy. Pod koniec roku zwyżkować zaczęły także taryfy usług oferowanych przez państwo (transport, opłaty komunalno-mieszkaniowe). Wiele Rosjan skarży się, że odczuwalna inflacja była jednak znacznie wyższa niż raportowana przez Rosstat. Dodatkowo pogorszyła się ich zdaniem jakość wielu towarów i zmniejszył się ich asortyment.

Wykres 4a. Inflacja w 2022 r.
(względem grudnia 2021 r.)

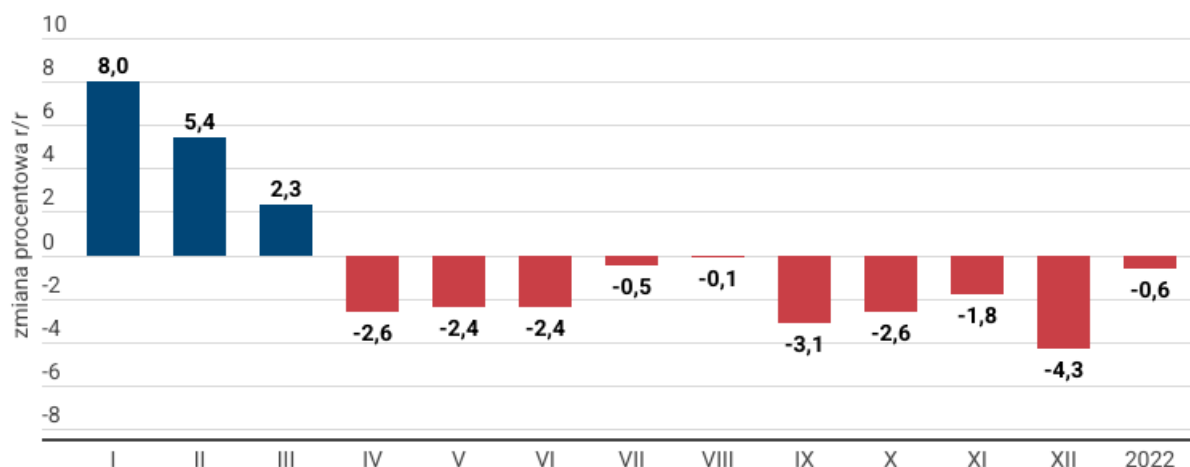
Wykres 4b. Inflacja roczna

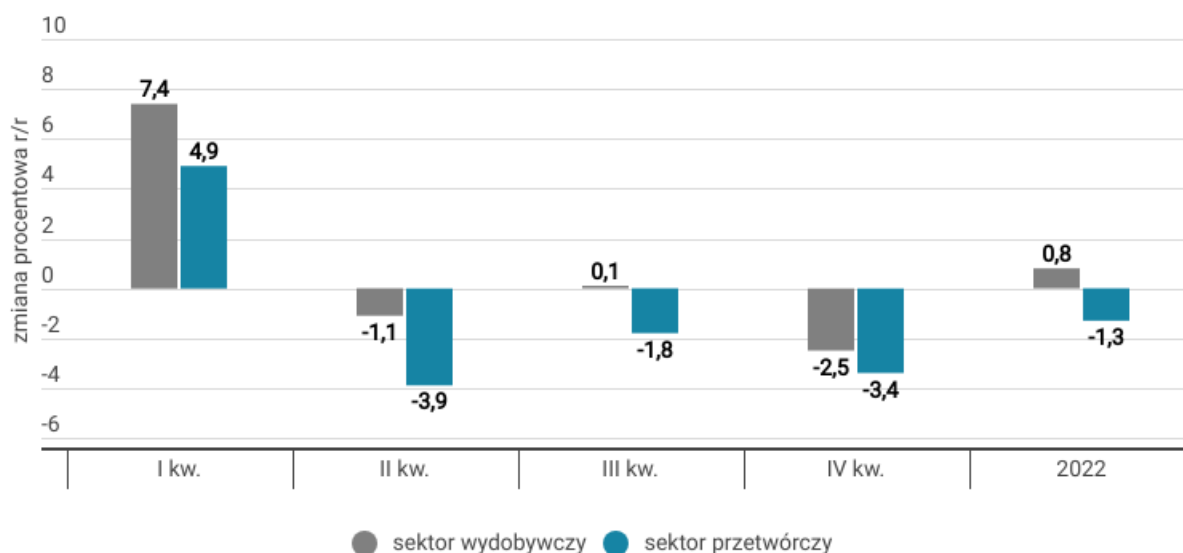
Sytuacja w poszczególnych branżach przemysłu była mocno zróżnicowana. **Produkcja przemysłowa** w całym roku zmniejszyła się oficjalnie jedynie o ok. 0,5% r/r, przede wszystkim za sprawą bardzo dobrych wyników w pierwszych miesiącach roku, a także zamówień państwowych związanych z obsługą wojny (dotyczy to m.in. branż maszynowej, tekstylnej i spożywczej). Sektor wydobywczy, głównie dzięki odłożeniu na koniec roku unijnego embarga na import rosyjskiej ropy, odnotował niewielki wzrost (wydobycie sektora naftowego zwiększyło się o 2% r/r[2]). Już w lutym br. rząd zapowiedział jednak „dobrowolne” ograniczenie produkcji tego surowca o 0,5 mln baryłek dziennie, tj. o prawie 5%, co stanowi odpowiedź na trudności ze znalezieniem importerów zwłaszcza rosyjskich

produktów naftowych.

Wykres 5a. Produkcja przemysłowa w 2022 r.

Wykres 5b. Produkcja wybranych sektorów przemysłu w 2022 r.

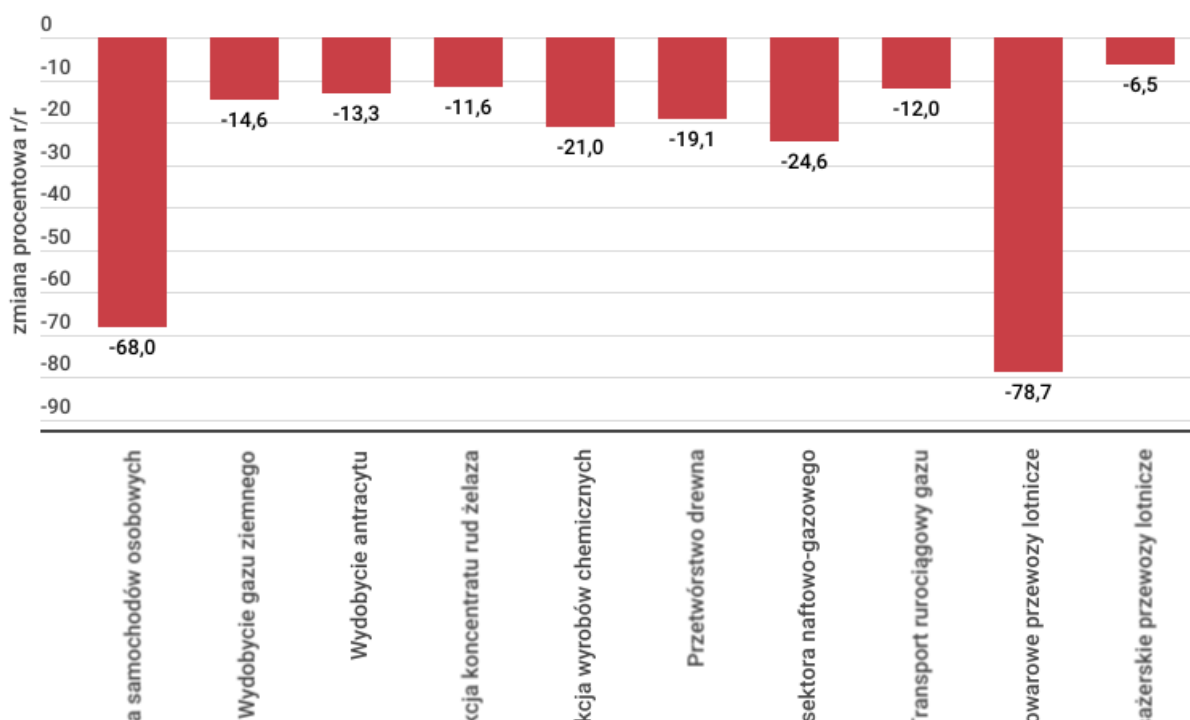
Sektory, które objęto sankcjami lub kontrsankcjami, odnotowały jednak głębokie spadki. Załamała się przede wszystkim produkcja dotknięta bojkotami korporacyjnymi **branży motoryzacyjnej**. Restrykcje importowe, zamknięcie przestrzeni powietrznej dla rosyjskich przewoźników oraz odcięcie ich od części zamiennych i zachodnich usług (w tym leasingowych) spowodowały spadek przewozów towarowych transportem lotniczym. Dzięki rządowym programom wspierania turystyki krajowej i subsydiowaniu biletów przewozy pasażerskie zmniejszyły się w znacznie mniejszym stopniu.

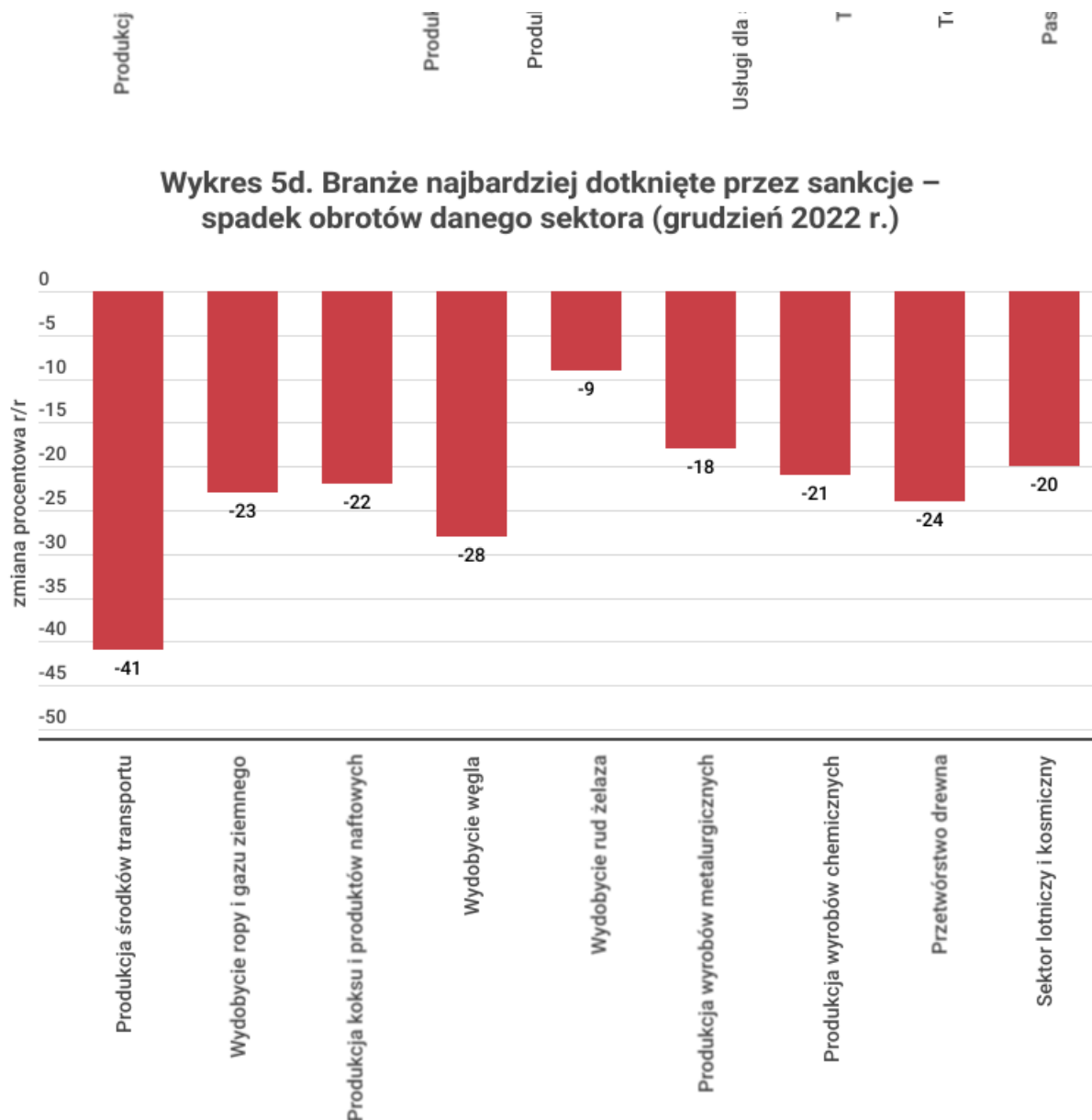
Szantaż gazowy Kremla wobec Unii Europejskiej doprowadził do poważnego spadku eksportu surowca (o ok. 45%) na jej rynek, a w konsekwencji – do **zmniejszenia produkcji gazu ziemnego**. Szczególnie ucierpiało Gazprom, który wydobyl o 20% mniej surowca (z

końcem roku koncern przestał publikować dane o eksporcie i wydobywaniu^[3]). Dużym zagrożeniem dla przyszłości rosyjskiego sektora energetycznego jest zwłaszcza spadek wartości usług świadczonych dla branży naftowo-gazowej o prawie 25%, co spowodowane było wycofaniem się zagranicznych firm z Rosji. Odgrywały one kluczową rolę szczególnie w procesie zagospodarowywania złóż.

Obraz rosyjskiej gospodarki uzupełnia analiza spadków obrotów podmiotów z poszczególnych branż. Okazuje się, że dla wielu z nich były one głębsze, niżby wynikało z samego zmniejszenia wolumenów produkcji. Mocno zróżnicowana była także sytuacja w poszczególnych regionach Rosji. Niższą produkcję przemysłową w 2022 r. odnotowały zwłaszcza podmioty zależne od sektora motoryzacyjnego, tj. obwody kałuski (o 20%) i kaliningradzki (o 18%), oraz branży drzewnej, np. Karelia (o 9%). Wzrost odnotowały zaś regiony związane z sektorem zbrojeniowym, np. obwód briański (o 18%), z branżą energetyczną, tj. Nieniecki Okręg Autonomiczny (o 12%), bądź z oboma sektorami naraz, jak Tatarstan (o 6%).

Wykres 5c. Produkcja w branżach najbardziej dotkniętych przez sankcje (grudzień 2022 r.)

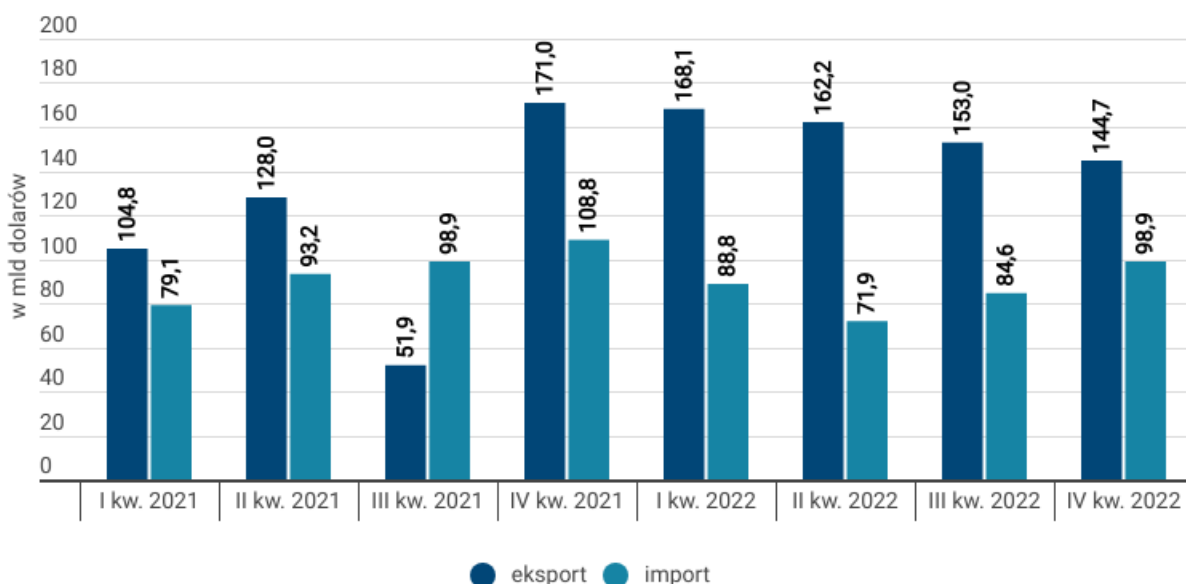
Wysokie ceny surowców naturalnych na światowych rynkach i utrzymujący się znaczny poziom ich dostaw za granicę, zwłaszcza w pierwszej połowie ubiegłego roku, pozwoliły Rosji uzyskać spore dochody, mimo że ze względu na sankcje import został ograniczony. Z dostępnych danych Centralnego Banku Rosji wynika, że w 2022 r. wpływy FR z eksportu towarów i usług (od wiosny 2022 r. CBR publikuje jedynie zagregowane dane dotyczące bilansu płatniczego) wyniosły ponad 628 mld dolarów, tj. o 14% więcej niż przed rokiem. Wartość importu skurczyła się natomiast o 9%, do 346 mld dolarów. Od połowy roku, wraz z wchodzeniem w życie sankcji na rosyjski eksport (metali, drewna, węgla, ropy), dostawy za granicę stopniowo się zmniejszały. Jednocześnie, dzięki zintensyfikowaniu relacji z państwami spoza Zachodu, głównie z Chinami, odbudowywał się tamtejszy import. Nie wiadomo jednak, w jakim stopniu wiązało się to ze wzrostem cen sprowadzanych towarów.

Z kolei z lustrzanych danych najważniejszych partnerów handlowych Rosji wynika, że w 2022 r. największy **wzrost dostaw towarów** do FR odnotowały Chiny (zwiększenie eksportu o 12% r/r) oraz Turcja (wzrost o 80%). W tym samym czasie państwa zachodnie redukowały

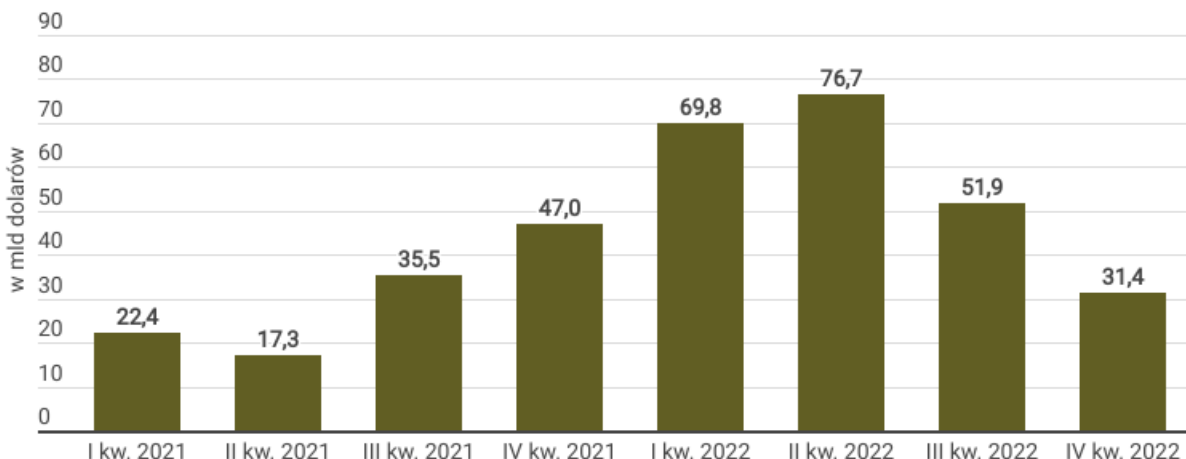
wywóz towarów do FR: Unia Europejska zmniejszyła swój eksport o ponad 35% (dane za pierwsze 11 miesięcy 2022 r.), USA – o 70%, a Wielka Brytania – o 80%.

Wartość rosyjskiej sprzedaży za granicę wzrosła przede wszystkim na kierunkach chińskim (o 45%), tureckim (o 120%) i indyjskim (o 400%, wywożona była głównie ropa naftowa). Zwiększył się także eksport do UE (o 35%, co było wynikiem wysokich cen surowców energetycznych, zwłaszcza w pierwszej połowie roku), spadki natomiast odnotowały USA (o 50%) i Wielka Brytania (o 60%).

Wykres 6. Eksport i import towarów i usług

Wykres 7. Rachunek obrotów bieżących

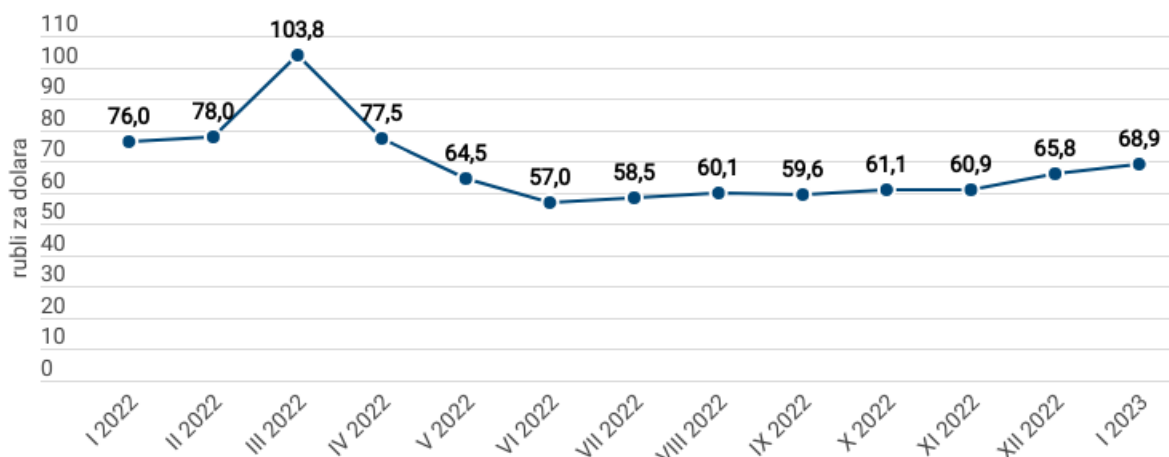

W efekcie Rosja osiągnęła w 2022 r. na **rachunku obrotów bieżących** rekordową nadwyżkę, tj. 227,5 mld dolarów, przy czym należy zauważyć, że pod koniec roku dynamicznie się ona zmniejszała. W grudniu wyniosła zaledwie 1,7 mld dolarów (podczas gdy jeszcze w listopadzie utrzymywała się na poziomie ponad 10 mld dolarów). Z kolei w styczniu 2023 r. ponownie wzrosła – do 8 mld dolarów. Nie wiadomo, czy było to związane z utrzymaniem

dochodów z eksportu, czy z tradycyjnym spadkiem importu w pierwszych miesiącach roku.

W 2022 r. **rosyjska waluta umocniła się**. Średni kurs dolara wyniósł 68,5 rubla, podczas gdy rok wcześniej – 73,7 rubla. Zmniejszony napływ petrodolarów do kraju i rosnący import spowodowały jednak, że w czwartym kwartale rosyjski pieniądź zaczął słabnąć.

Wykres 8. Średni miesięczny kurs dolara w rublach

Z danych publikowanych przez Ministerstwo Finansów FR wynika, że mimo spadku cen rosyjskich towarów eksportowych w drugiej połowie 2022 r. **dochody budżetowe** w całym roku okazały się wyższe o 2,5 bln rubli (tj. o 10%) niż w 2021 r. W dużej mierze było to możliwe dzięki zwiększonym obciążeniom nałożonym na Gazprom. Koncern okazał się największym płatnikiem do kasy państwa – do budżetów federalnego i regionalnych łącznie wpłacił bowiem ponad 5 bln rubli (prawie 73 mld dolarów), w tym 1,2 bln rubli dodatkowego, jednorazowego podatku od wydobycia (wpłacony w trzech równych transzach). Ponadto jesienią wypłacił też awansem dywidendę za pierwsze półrocze 2022 r. (dotychczas płacił ją raz w roku), co zasiliło budżet kolejnymi 600 mld rubli. W efekcie wpłaty od Gazpromu zastąpiły **spadające regularne dochody z sektora naftowo-gazowego**. Kreml zwiększył także opodatkowanie sektorów naftowego, węglowego, metalurgicznego oraz nawozów mineralnych. Ciosem dla budżetu FR było wprowadzenie (5 grudnia) unijnego embarga na surową ropę i wdrożenie limitu cenowego na jej dostawy drogą morską do państw spoza Zachodu. Średnia cena baryłki rosyjskiej ropy Urals, która odgrywa kluczową rolę dla budżetu FR, zmniejszyła się w styczniu 2023 r. do ok. 50 dolarów.

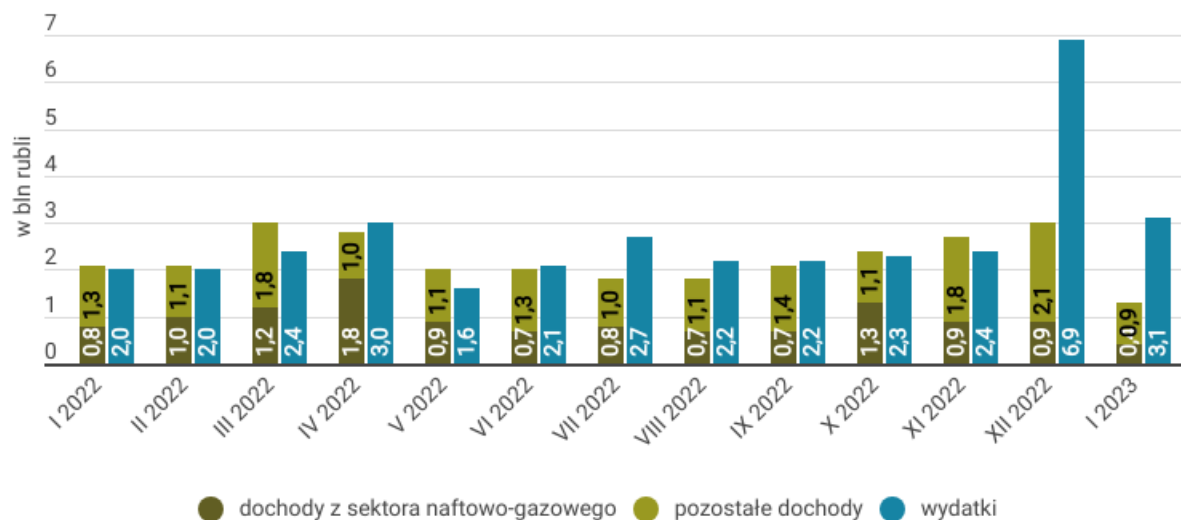
Równolegle Kreml dynamicznie **zwiększał wydatki budżetowe**. W 2022 r. wzrosły one o 25% w porównaniu z rokiem poprzednim, przy czym nakłady na obronę narodową miały zwiększyć się o co najmniej 30% (od wiosny 2022 r. rząd nie publikuje danych o wydatkach z podziałem na pozycje). Środki wydatkowane były nierównomiernie, na grudzień przypadło ponad 20% wszystkich nakładów.

W efekcie rosyjski budżet w 2022 r. został zrealizowany z **deficytem** w wysokości 3,3 bln rubli, tj. 2,3% PKB. Ów niedobór sfinansowano w dużej mierze ze środków Funduszu Dobrobytu Narodowego (FDN), z którego pobrano na ten cel prawie 3 bln rubli. Aby pokryć rosnące zobowiązania, rząd emitował też obligacje (2,3 bln rubli), które kupowane były przez

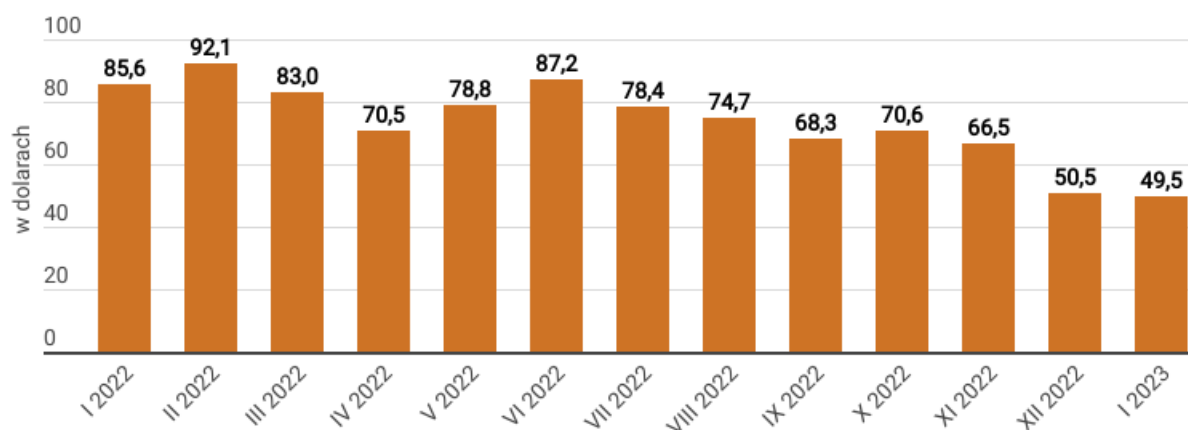
banki państwowe. Na koniec roku zadłużenie wewnętrzne zwiększyło się do prawie 19 bln rubli, tj. ok. 13% PKB.

Na początku 2023 r. cena ropy Urals jeszcze się obniżyła, co było poważnym ciosem dla rosyjskiego budżetu. **Naftowo-gazowe dochody** skurczyły się w styczniu o prawie 45%, co spowodowało spadek łącznych wpływów budżetowych o 35%. W konsekwencji rząd ponownie musiał uzupełnić brakujące środki z FDN. Jednocześnie rosyjskie władze zdecydowały się zmienić politykę wydatkowania funduszy i już w styczniu awansem przekazały biznesowi dużą część środków (ponad 1,4 bln rubli) zaplanowanych na zamówienia publiczne, w tym obronne. Łącznie na ten cel w całym 2023 r. zarezerwowano prawie 5 bln rubli. Zazwyczaj fundusze te docierały do gospodarki dopiero pod koniec roku. W rezultacie w styczniu rozdysponowano już 10% wszystkich nakładów zaplanowanych na bieżący rok. W całym 2023 r. rząd zaplanował realizację budżetu z deficytem w wysokości 3 bln rubli (ok. 2% PKB), przy założeniu średniej ceny baryłki ropy na poziomie 70 dolarów. Jeśli zatem utrzyma się ona na obecnym poziomie (ok. 50 dolarów), deficyt może wzrosnąć o kolejne 2 bln rubli. Do jego pogłębienia może się również przyczynić ograniczenie produkcji surowca. Ponadto nie ma pewności, czy wyższe wydatki w styczniu to jedynie wynik opłacenia z góry zamówień publicznych, czy też sygnał zapowiadający dalsze zwiększanie nakładów publicznych. Doświadczenie pokazuje, że dla rządu ustawa budżetowa nie stanowi ograniczenia, a o wysokości nakładów państwowych decyduje prezydent. W ostatnich miesiącach rząd poszukuje dodatkowych źródeł finansowania, m.in. w 2023 r. zwiększono obciążenie sektora naftowo-gazowego. Ministerstwo Finansów zapowiedziało także od 1 kwietnia br. zmianę metodologii ustalania średniej ceny ropy Urals, będącej podstawą opodatkowania koncernów naftowych (obecnie opiera się ona na rynkowych szacunkach agencji Argus). Będzie ona ustalana w oparciu o notowania surowca marki Brent pomniejszone o regulowaną wielkość upustu: w kwietniu wyniesie on 34 dolary na baryłce, w maju – 31 dolarów, w czerwcu – 28 dolarów, a od lipca – 25 dolarów. Zabieg ten może jeszcze zwiększyć obciążenia sektora. Kreml rozważa ponadto odebranie państwowym spółkom znacznej części zysków w formie dywidend. O trudnej sytuacji budżetowej świadczy przede wszystkim ostatnia propozycja rządu – nałożenia na duży biznes „dobrowolnej” jednorazowej wypłaty z zysków uzyskanych w 2022 r. (zysk netto rosyjskiego biznesu z pierwszych dziewięciu miesięcy 2022 r. Rosstat oszacował na 20 bln rubli, w końcu roku dynamicznie się on jednak zmniejszał).

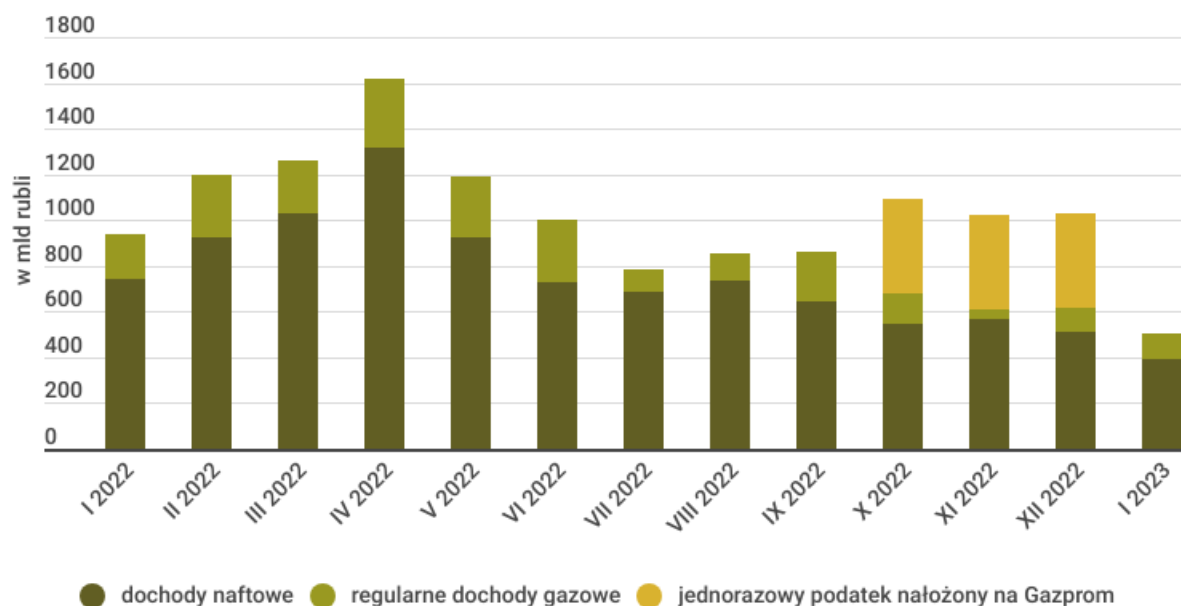
Wykres 9. Dochody i wydatki budżetowe

Wykres 10. Średnia cena baryłki ropy Urals

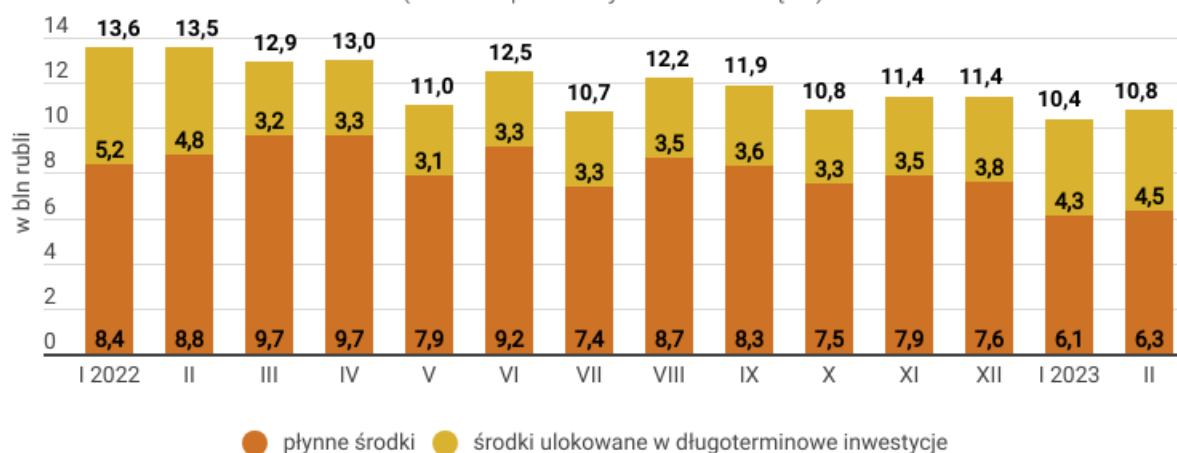

Wykres 11. Naftowo-gazowe dochody budżetowe

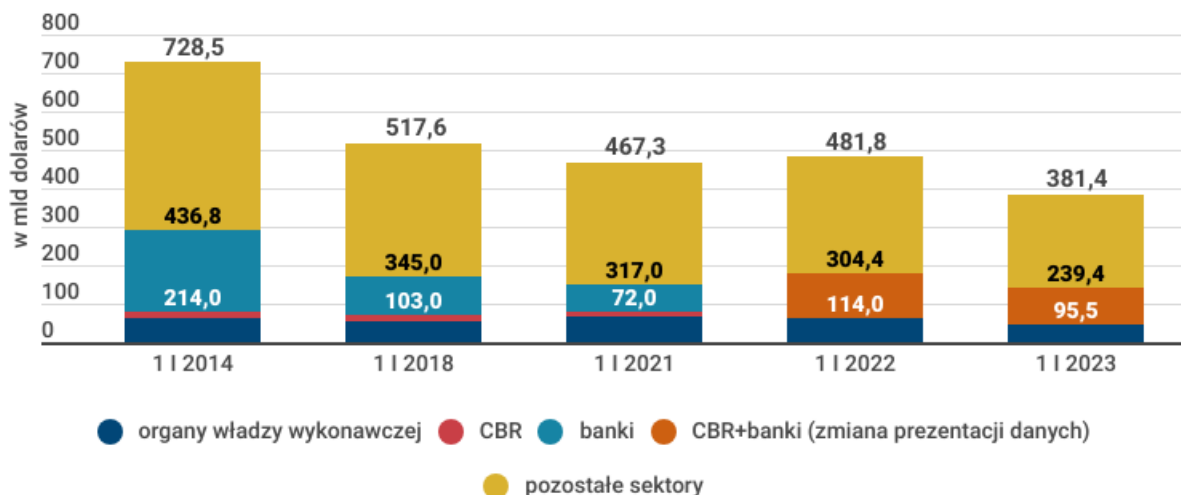
Fundusz Dobrobytu Narodowego, który odgrywa kluczową rolę w procesie finansowania deficytu budżetu i adaptowania biznesu do nowych warunków ekonomicznych, dynamicznie się kurczy. Na koniec roku zgromadzone było w nim 10,4 bln rubli, z czego środki płynne (dostępne dla rządu) stanowiły 6,1 bln rubli. Po tym jak państwa zachodnie zamroziły zagraniczne aktywa FDN, zmieniała się ich struktura. Obecnie zasoby funduszu ulokowane są w juanach i złocie. Było to możliwe dzięki technicznym operacjom finansowym dokonanych przez CBR, który „toksyczne” aktywa w zachodnich walutach przepisał na swoje konta, oferując rządowi w zamian juany.

**Wykres 12. Zasoby Funduszu Dobrobytu Narodowego,
w tym płynne środki finansowe**
(stan na pierwszy dzień miesiąca)

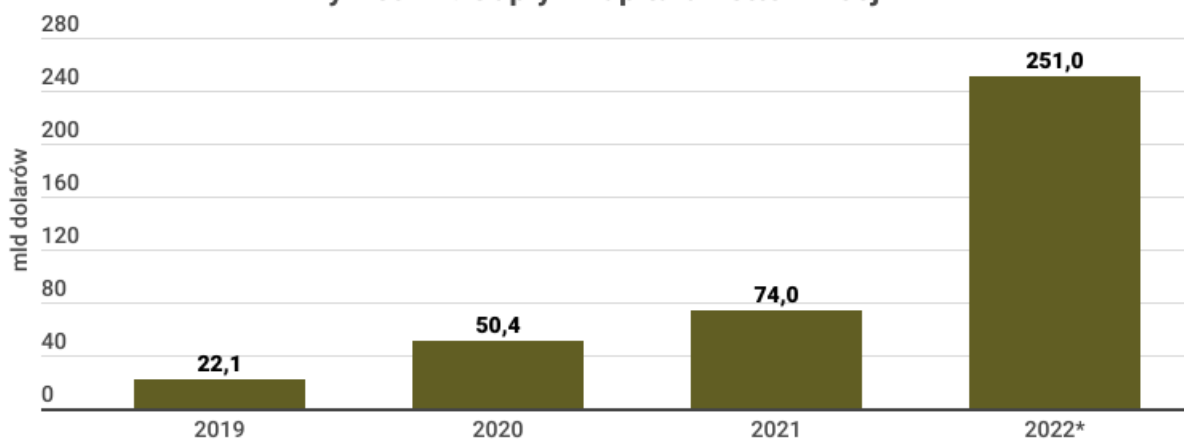

W 2022 r. w Rosji obserwowany był **rekordowy odpływ kapitału**, sięgnął bowiem ponad 250 mld dolarów. W znacznej mierze przyczyniły się do tego osoby fizyczne transferujące swoje oszczędności poza kraj. Suma depozytów Rosjan w zagranicznych bankach wzrosła przeszło dwukrotnie – do ok. 82 mld dolarów. Rosyjskie podmioty, głównie biznes, redukowały także swoje zobowiązania zagraniczne. W całym ubiegłym roku dług zmniejszył się o 100 mld dolarów.

Wykres 13. Dług zagraniczny

Wykres 14. Odpływ kapitału netto z Rosji

* dane szacunkowe

Według Rosstatu **realne dochody** społeczeństwa zmniejszyły się w 2022 r. jedynie o 1%, przy czym w ostatnim kwartale roku spadkowy trend został odwrócony. Nadal jednak pozostają one o ok. 10% niższe niż w 2013 r., przed aneksją Krymu. Obliczenia tego wskaźnika przez Rosstat tradycyjnie rodzą wiele wątpliwości, zwłaszcza że w ubiegłym roku realne płace obywateli zmniejszyły się o prawie 2% (w pierwszych 11 miesiącach roku), a emerytury nawet o 6% (przy uwzględnieniu jednorazowej, przedwyborczej wypłaty z września 2021 r.). Według urzędu statystycznego odnotowany w czwartym kwartale wzrost był zasługą zwiększonych dochodów z działalności gospodarczej oraz wypłat socjalnych,

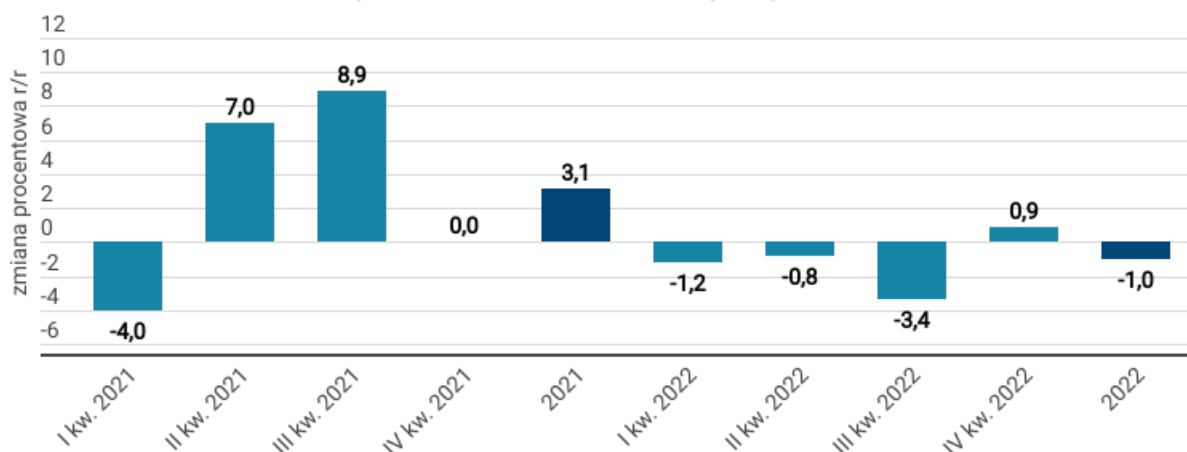
prawdopodobnie w dużej mierze związanych z mobilizacją oraz rekompensatami dla rannych żołnierzy i rodzin osób poległych na froncie.

W 2022 r. liczba **aktywnych zawodowo** zmniejszyła się o 0,5% (tj. o ponad 400 tys.), do 74,9 mln, a liczba zatrudnionych zwiększyła się o 0,4% (260 tys., jest to m.in. efekt wdrażanej reformy emerytalnej). Trzeba przy tym dodać, że służący w armii traktowani są jako zatrudnieni. **Bezrobocie** w kraju utrzymywało się na niskim poziomie – w grudniu wynosiło 3,7%, co oznacza, że bez pracy pozostawało ok. 2,8 mln osób, przy czym spory jest odsetek zatrudnionych w niepełnym wymiarze godzin. Ostatnie dostępne dane za trzeci kwartał 2022 r. wskazywały, że ponad 4,6 mln osób pracowało właśnie w ten sposób (więcej niż podczas pandemii). W dużej mierze związane to było z wycofywaniem się z Rosji zachodnich firm. Kapitał ludzki jest poważnym problemem dla adaptującej się do nowych warunków rosyjskiej gospodarki, przede wszystkim będzie on jednak istotną barierą rozwoju w dłuższej perspektywie. Wiele branż (np. budownictwo) już obecnie odczuwa niedobory pracowników, zwłaszcza że skurczył się potok migrantów zarobkowych z sąsiadujących państw. **Mobilizacja i masowa migracja** osób niechętnych do walki na Ukrainie spowodowały, że rynek pracy mógł utracić ok. 2–4% mężczyzn w wieku 20–39 lat, tj. należących do najproduktywniejszej grupy społecznej. Na wojnę wysłani zostali przede wszystkim słabiej wykształceni mężczyźni z niewielkich miast i wsi, którzy są szczególnie potrzebni w przemyśle zmagającym się z rosnącą pracochłonnością produkcji w związku z problemami wynikającymi z ograniczonego dostępu do zagranicznych technologii. Migracja zmniejszyła natomiast liczbę specjalistów w kraju – ich niedobory odczuwalne są zwłaszcza w branży IT.

Według przeprowadzonych w listopadzie badań rządowego ośrodka opinii publicznej WCIOM około jedna trzecia Rosjan od marca 2022 r. zaczęła **bardziej oszczędzać na jedzeniu**. Podobna liczba osób jeszcze mocniej ogranicza też swoje wydatki na usługi komercyjne (fryzjera, kosmetyczkę itp.). Dane te znajdują odzwierciedlenie w spadku popytu konsumpcyjnego.

Nastroje wśród Rosjan pozostają złe, choć stopniowo poprawiają się, co świadczy o dużym potencjale adaptacyjnym rosyjskiego społeczeństwa. Grudniowy indeks nastrojów konsumpcyjnych opracowywany przez Centrum Lewady nadal wynosił mniej niż 100 punktów (co oznacza przewagę opinii negatywnych nad pozytywnymi) i osiągnął wartość 84. Podniósł się zatem w stosunku do okresu z początku inwazji i mobilizacji (w kwietniu zanotowano 70 pkt., a w październiku – 78) i okazał się też wyższy niż sprzed wkroczenia wojsk na Ukrainę. Wskaźnik ten zawiera oceny respondentów, które dotyczą m.in. obecnej sytuacji materialnej ankietowanych, procesów zachodzących w gospodarce i rozwoju sytuacji w kraju w najbliższych latach^[4].

Wykres 15. Realne dochody obywateli

[1] O ile nie wskazano inaczej, dane w tekście podawane są za rosyjskim urzędem statystycznym Rosstat (rosstat.gov.ru).

[2] Szerzej zob. I. Wiśniewska, *Dalsze ograniczenia w eksporcie rosyjskiej ropy*, OSW, 7.02.2023, osw.waw.pl.

[3] Szerzej zob. I. Wiśniewska, *Gazprom w 2022 roku: spadek wydobycia i eksportu, wzrost zysku*, OSW, 12.01.2023, osw.waw.pl.

[4] Szerzej o nastrojach społecznych zob. K. Chawryło, I. Wiśniewska, *Mobilizacja w Rosji – reakcje społeczne i skutki gospodarcze*, „Komentarze OSW”, nr 486, 20.01.2023, osw.waw.pl.